

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

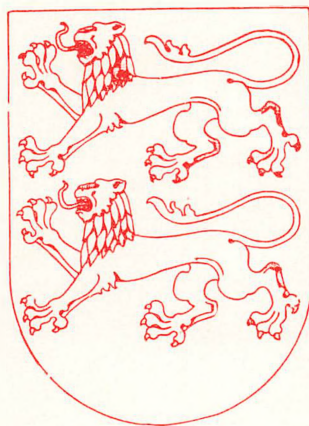
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydske

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

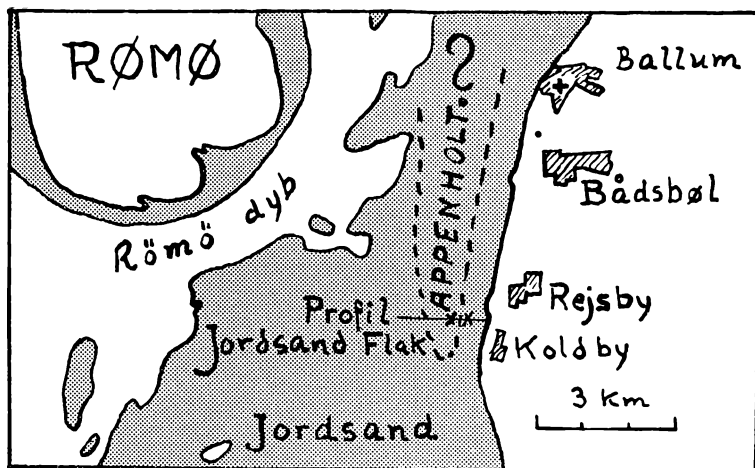
INDHOLD:

Lennart Edelberg: *Appenholt, en fortidsskov i det sønderjydske vadehav*

Peter A. Petersen: *Som fange i Torgau*

A. Larsen: *Rosenkranserne på Kogsbøl*

Sønderjydske månedsskrifts ekspedition: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

APPENHOLT en fortidsskov i det sønderjydske vadehav.

Af Lennart Edelberg

Meddelelser om skovrester i vadehavet er talrige i den videnskabelige litteratur (1, 3, 6). Sådanne skovrester er ofte direkte synlige ved lavvande eller blot dækket af et få centimeter tykt lag sand eller slik. De skovrester ud for Ballum-landsbyerne, som jeg her skal omtale, er også tidligere blevet flygtigt berørt i litteraturen (6). Når jeg allerede nu fremkommer med visse oplysninger, til trods for at undersøgelsen af pågældende skovrester kun netop har taget sin begyndelse, skyldes det, at de pågældende områder måske snart vil få mere end teoretisk interesse i forbindelse med undersøgelser over forøget inddigning, og det således kan være af betydning at vide lidt om lejringsforholdene det pågældende sted. Dertil kommer, at det allerede nu er muligt at slutte sig til visse ting om pågældende skov.

I Ballum og omegn kaldes et vist område ude på vaden, der nærmere er vist på kortet, for Appenholt. Det er særlig ældre mennesker, der benytter denne betegnelse. De pågældende synes at benytte navnet ganske uafhængigt af kartografen Johs. Meier (Husum, 1606—74), som da heller ikke på sine kort har angivet navnet, men derimod nok i sine navnelister.

På kortet over den vestlige del af Haderslev amt samt Ribe og Løgumkloster 1652 (1649) (2) har Meier betegnelserne Apperum, Appesandt og Appen Capell i i nærheden af Appenholt, men de, der har beskæftiget sig lidt med Johs. Meier ved bl. a. gennem P. Lauridsens afhandlinger (5), hvor meget eller rettere sagt hvor lidt, man tør tillægge hans navneanbringelser ude i vadehavet.

Imidlertid synes der altså på selve Ballum-egnen, at være tradition for benyttelsen af navnet Appenholt. Hvis dette er rigtigt (indtil videre kan det jo kun benyttes som en anledning til videregående undersøgelser, idet beviset må søges ad anden vej), fører det ganske naturligt et nyt spørgsmål med sig: Har mennesker, fra hvem den nuværende befolkning på Ballum-egnen har modtaget betegnelsen Appenholt direkte i kulturarv, set en skov på *roden* på pågældende strækning? — Eller har man givet skovresterne, således som de ser ud i dag og måske har set ud i hele den historiske tid, navnet Appenholt?

På Ballum-egnen synes der at være tradition for, at skoven skulle være blevet kuldkastet ved den store mandedrukning i 1362. Endvidere påstås det, at man har anvendt ege-tømmer fra Appenholt i Hjørpsted kirke og i den nordligste ladebygning i Hjørpsted. Denne ladebygning blev nedrevet i foråret 1952. — Som stammerne nu henligger i vadehavet er de bløde som smør og kan ikke bruges som tømmer.

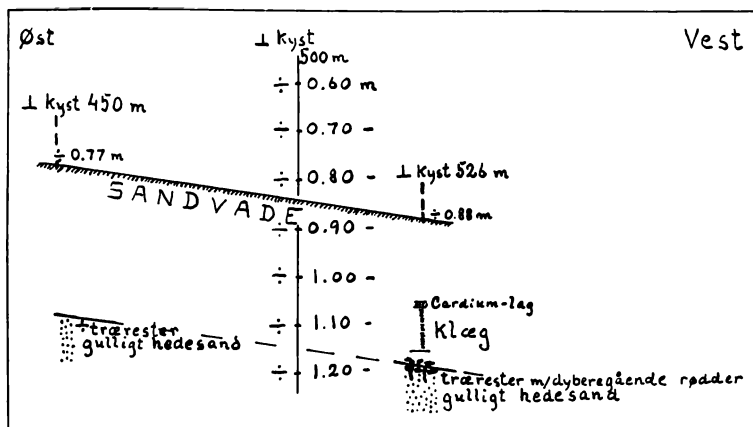
I de store isvintre i begyndelsen af 1940'erne skete det jævnligt, at isen løftede de overliggende lag bort fra skovresterne visse steder på vaden, således at de ofte meget betydelige stammer lagdes blot, og det angives, hvad også Thade Petersen beretter — fotografier deraf findes desværre ikke — at stammerne lå parallelt med rodenden i NV, — et forhold, der naturligvis kunne støtte den tanke, at skoven var nedmejet af vind (eller vand?) fra et bestemt verdenshjørne.

I det sidste års tid har jeg nu og da søgt at skaffe mig første hånds oplysninger om Appenholt, idet jeg — hjulpet af gårdejer Medert Ehmsen, som gjorde mig opmærksom på lokaliteten, adjunkt Ladegaard Pedersen og seminarieelev E. Fink — dels har gravet trærester frem derude til anatomisk vedbestemmelse, dels har foretaget et nivellement ud til den sydlige ende af skovstrækningen. Det derved opnåede profil udviser følgende forhold af interesse:

Fra kystlinien sænker vandvadens overflade sig udefter med en uhyre lille hældningsvinkel. Ved Ballum-landsbyerne når geesten ud til kysten, men ude under sandvaden finder man snart blot gulligt hedesand. Der, hvor de første trærester findes ca. $\frac{1}{2}$ km fra land, ligger sandvaden ca. 0,80 m under vandoverfladen ved normal flod. Et lille stykke længere ude end profilen viser, finder vi bunden af en pril, hvorpå sandvaden atter hæver sig en ubetydelighed. Uden for finde vi pril nr. 2, og derefter går vaden over i Jordsand Flak. Gennem disse to priler søger strømmen ind og ud ved flod og ebbe. Koldby leje, der nu ikke længere (siden 1950) afmærkes som løb, fordi det efterhånden var ganske tilslikket og selv ved flodtid en fælde for ikke

stedkendte søfolk, fortsætter sig i virkeligheden mod nord i den ene af disse priler. Man må derfor regne med at lejringsforholdene i selve prilerne p. g. a. strømforhold, erosion og tilslikning eller tilsanding er indviklede og lidet oplysende.

Både øst og vest for prilerne findes skovrester. Nærværende profil er hentet øst for den østlige pril og viser de tilsyneladende ret ufor-

styrrede lag: Øverst sand og derpå et tyndt lag skaller, særlig Cardium (hjertermusling), og umiddelbart derunder et 10 cm tykt lag fed klæg. Dette lag vil det naturligvis være nødvendigt at tage hensyn til, når områdets bonitering engang skal foretages. Det viser, at selv om en sandvade kan være tilsyneladende gold som Sahara, kan den gemme værdifuld jord i pløjedybde.

Næsten umiddelbart under dette klæglag ligger de nævnte trærester, desuden moseagtige lag og rester af rørsumpens (?) planter. Rødderne stikker ofte ned i det underliggende gullige hedesand, således at det ikke kan dreje sig om sammenskyllt materiale. Hidtil er kun eg, hassel og el påvist med sikkerhed. Der er fundet flere kærneholdige hasselnødder og desuden nogle insekt- og sneglerester. I hedesandet træffer man hist og her al, og det ene med det andet bevirker, at det indtryk fæstner sig, at skoven har lignet de egeskove eller ege-lunde, man kan finde hist og her lidt længere inde i landet, hvor de åbne lyngpletter mellem træerne jo også kan dække over al dybere nede. Hvor langt skovresterne strækker sig mod nord er endnu uvist.

Når man nærmer sig land, forsvinder — som profilen viser — ikke blot Cardium- og klæg-laget, men også skovresterne.

Problemet vedrørende Appenholt er som nævnt, hvorvidt navnet er lige så gammelt som skoven. Kun derved adskiller interessen omkring Appenholt sig fra de øvrige udstrakte tørvedannelser i Vadehavet.

Fortsatte undersøgelser må derfor udover selve kortlægningen af

skovområdet søge at tidsfæste lagene så nøjagtigt som muligt, muligvis bl. a. ved hjælp af radioaktivt kulstof. En træprøve er allerede indsendt til C 14 laboratoriet, Nationalmuseet. Ang. sådanne tidsbestemmelser se »Naturens Verden« 1952.

Indtil skov- og moselagene er blevet tidsfæstet — og C 14 laboratoriet har kun en vis mindre årlig kapacitet — bør man tænke sig Appenholt-lagene henført til samme tidsalder som den postglaciale tuul på Sild og tørven under marskklæggen de fleste steder i det øvrige Sønderjylland. Det vil sige, at skovresterne skulle stamme fra en periode forud for marskhavets maximale udbredelse.

I så fald må betegnelsen Appenholt være opstået uden at de, der først har benyttet den, har set skoven på roden. Thi Gudenå-kulturens eller Ærtebølletidens jægere kan jo ikke have benyttet et indoeuropæisk navn.

Skulle det usandsynlige imidlertid vise sig at være sandt: at Appenholt virkelig så sent som i middelalderen har stået på roden ud for Ballum, vil det få en del konsekvenser. Der vil nemlig i så tilfælde være al mulig grund til også at tage spørgsmålet om *kulturrester* i det danske vadehav op til undersøgelse.

Kan Johs. Meier's kort være til nogen nytte da? Johs. Meier synes kun at have haft en måde at udtrykke sig på: Kartografering. Men nu til dags anlægger vi et andet syn på kort end datiden. Et kort skal ikke fortælle eventyr eller gengive løse påstande. Men det gør Johs. Meier's. Spørgsmålet er, om vi skal være ham taknemmelig, fordi han har kolporteret, hvad han har opsnappet blandt folk, på sin egen måde, eller han hellere havde måttet lade være.

P. Lauridsen synes nærmest at mene det sidste. Selv tror jeg ikke, svaret kan gives endnu. Men som også Thade Petersen har bemærket, kan Johs. Meier nu og da bringe navne, der falder godt i tråd med det sønderjydske folkesprog, mens navne på senere tyske og danske kort kan være frygtelig radbrækkede, netop fordi senere korttegnere ikke har bygget på folkesproget. Dette forhold tyder på, at Johs. Meier's navnemateriale i hvert fald absolut ikke behøver at være eget opdigt.

LITTERATURHENVISNINGER:

1. Ludwig Andresen, Kultur-Spuren im Watt bei der Hallig Langeness-Nordmarsch. (Führer Heimatbücher nr. 22. 1937).
2. Danckwerth, Neue Landesbeschreibung der zwei Herzogtümer Schleswig und Holstein, 1652.
3. N. Hartz, Bidrag til Danmarks senglaciale Flora og Fauna. D. G. U. II. Rk. nr. 11. 1902.
4. A. Jessen, Marsken ved Ribe. D. G. U. II. Rk. nr. 27. 1916.
5. P. Lauridsen, Kartografen Johannes Mejer. Hist. Tidsskr., 6. R., 1. B.
6. Thade Petersen, Det sønderjydske Vadehav. Geogr. Tidsskr. Bd. 29. 1926.

SOM FANGE I TORGAU

Efter Peter A. Petersen.

Under stærk østrigsk bevogtning blev vi nu ført til Husum, hvor vi indlogeredes på slottet. Jeg måtte blive ene tilbage for at besørge løjtnantens tøj fra skibet op til det hotel, hvor han fik sit logi. Jeg rekvirerede en vogn, og hotelkarlen sang, så snart vognen var i gang, det første vers af Schleswig Holstein meerumchlungen. Da jeg spurgte ham, om han da ikke kunne mere af denne vise, så han forbistret på mig.

Da damperen lagde an i Husum, var der en mængde pøbel, som tog imod os ved at synge smædeviser, skælde os ud og kaste jordklumper og sten efter os. Vi stod dog på en god fod med østerrigerne.

Kajen blev afspærret, så vi i ro og mag kunne gå i land. Vi blev anbragt på et pakhusloft, hvor der i forvejen var tyve letsårede danske soldater. De hilste på os: »Her er I kommet tidlig nok,« udbrød de, »vi har fået en dårlig behandling.« Da der så kom bud om, at vi ville få udleveret vand og halm, råbte Jacob Toft: »Nu skal I bare høre, de mener, at de har opstaldet en flok heste.« Men der var dog også gode folk i byen, for op ad dagen sendte beboerne deres piger op med fødevarer til os, både steg og ål, og hen imod aften fik vi os en svingom med pigerne på slotspladsen.

Med toget kom vi over Hamborg, hvor nogle gav os cigarer og penge, til Berlin og marcherede så fire mil sydpå til Torgau. Det blev en drøj tur, vi kom gennem en stor skov, det var varmt, og vi sømænd var ikke trænede til marchture.

En prøjsisk oberst tog imod os, og han lovede løjtnanten, at han måtte få en tjener. Der blev kaldt på mig, og da obersten erfarede, at jeg havde været løjtnantens tjener, fik jeg udleveret et kort, som jeg skulle forevise, når jeg blev anholdt af skildvagten. Fangerne blev anbragt i en kaserne, hvor der i forvejen var danske soldater. Løjtnanten og jeg beboede to værelser oppe i byen, disse skulle jeg holde rene og

desuden hver morgen hente kaffe på hotellet, hente brød hos bageren og holde løjtnantens tøj i orden. Jeg havde meget lidt at bestille, så jeg tog i min fritid plads hos en tømrer, hvor jeg kunne gå og komme, lige som jeg ville. Mine kammerater fik det værre. De måtte hver morgen marchere et langt stykke uden for byen under stærk bevogtning for at gøre skansearbejde. En potmester for hver tyve mand anviste dem deres dagsarbejde, og de blev ikke fri, før det var udført. En gang var der et hold, der smed håndværktøjet, inden det var færdigt. Men inden de kom til brohovedet blev der blæst alarm. De tyve mænd blev kastet i fængslet under volden, og her, hvor de led af kulde, måtte de tilbringe 14 dage.

Obersten havde gjort løjtnanten bekendt med, at der fandtes en bestemmelse i traktaten, at fangerne skulle arbejde. Men da løjtnanten svarede, at sømændene ikke kunne bruge skovl og spade, fik de i begyndelsen lov til at nøjes med lidt mindre arbejde.

Da matroserne fik ordre til at arbejde, svarede Peter Toft: »Den hånd, vi før har haft foran, tager vi æbag.« Det viste sig også på arbejdspladsen. Spader og skovle gik itu, trillebørene væltede, hvor de ikke skulle; opsynet skældte og smældte, men lige meget hjalp det, folkene kunne ikke forstå et muk af det hele. På brohovedet var der et marketenteri; det var nødvendigt, for kosten var tarvelig; flere skrev da også hjem efter penge.

Folkene længtes efter at blive løsladt, og de bad mig om at holde dem underrettet om tidspunktet, hvis jeg skulle erfare gennem løjtnanten.

En dag kom han da også og meddelte mig, at jeg kunne sige til kammeraterne, at om tre dage ville det gå hjemad. Der blev jubel ved denne nyhed, folkene dansede af glæde og skulle hen til marketenderiet for at have en genstand, og så sang de en vise, som var digtet om vort fangenskab: Da jeg var prins blandt Deakadia, en gang til Torgau rejste jeg, en kæfert i alle stadier jeg fik, ej andet var som smagte mig.

Ved afrejsen sagde vor underofficer, en af Holmens, en net og dygtig mand: »Ved I, hvad vi nu mangler? Vi må have vort Dannebrog.« Da vi var med på det, fik jeg besked om at købe noget rødt og hvidt stof, og snart havde matroserne da også et par flag færdige. Da det blev meddelt os, at vi under hjemturen selv skulle sørge for forplejningen, fik vi travlt med at gøre indkøb af levnedsmidler. Vi forsynede os med spadsrestokke; de blev dog straks taget fra os. En madpose lavede vi os af vor matroskrave.

Da der blev blæst til udrykning og kommanderet march satte 500 militærfanger og 200 matroser sig i bevægelse, og straks istemte vi visen om fangenskabet. Det andet vers lød: »Vor middagsmad den

var ej lækker, men voldsom stor, men ikke fed, så jeg blev stadig mere smækker, trods prøjsens overdådighed, thi på kartofler der ej blev sparet, da de af spirer og sygdom led, og appetitten jeg godt bevaret, men fik en rædsom diarrhe.«

Under marchen kom en fin herre og rakte hånden ind i geledet, han gav mig ti cigarer og ønskede mig lykkelig rejse. De fire mil, vi havde til stationen, var temmelig anstrengende, og da en kammerat ville hente nogle kæppe under marchen gennem skoven, blev de hurtigt taget fra ham.

Vi nåede stationen, og hos marketenderen købte vi os mad, jeg fik mig en stor pølse, og da patruljen passerede, slog jeg min pølse mod min skulder og sagde: »Das Gewehr über.« Jens Uldkræmmer snupede en pølseende, mens det stod på.

Rejsen gik nu videre til Svinemynde; vi kom over Trave ned til havnen, hvor der lå en dansk damper, der skulle sejle os til København. På kajen blev vi overdraget til danskerne, nu var vort fangenskab forbi, og vi var glade. Danskerne tog godt imod os, og om bord fik vi ærter og flæsk og punchebolle. Så gik det gennem Østersøen til København, hvor vi på Reden blev beordret til at gå over på logiskibet »Dronning Marie«. Men københavnerne hilste ikke på os; der lød snarere bebrejdende ord.

Inden hjemrejsen, spurgte løjtnanten mig, om jeg ville modtage dannebrogsmændenes hæderstegn, når han indstillede mig. »Helst ikke,« svarede jeg, »for jeg har kun gjort min pligt og kan ikke rose mig af noget frem for mine kammerater.« Jens Vejmand blev dannebrogsmænd.

ROSENKRANSERNE PÅ KOGSBØL

Af A. Larsen.

I Emmerlev sogns nordøstlige del og små 2 km vest for Trøjborg lå det gamle Kogsbøl. Da Trøjborg ombyggedes til renæssanceslot, var Kogsbøl som borg allerede i forfald, og dets beliggenhed inden for det omfangsrige voldsted betegnes nu kun ved den indre grav. På overfladen er ikke en sten tilbage.

Oprindelsen til borg og gods taber sig i den dunkle fortid. En overlevering vil vide, at en kgl. foged her havde forlening imod at opkræve skat hos friserne, og at en halvgård i Brunotten kog samt de tre munkegårde på Sild stod til hans rådighed, når han varetog sine forretninger der. Det er sandsynligt, at landsbynavnet Rosenkrans har forbindelse med den sønderjydske linie af Rosenkranserne, som i mere end 200 år sad inde med Kogsbøl. Kun det syvende og sidste led af slægten bar navnet. Da kongen i 1526 enedes med sit rigsråd om det formålstjenlige i, at adelen antog slægtsnavne, har det på grund af slægternes samgifte været vanskeligt nok at udrede, hvem der var hvem. Især var slægterne Rosenkrans og Skram nær beslægtede, og den sidste besad endnu i det 14. årh. betydelige besiddelser i Vestslesvig, således i Emmerlev, Vodder og Brøns sogne.

Blandt slægtsregistrene over de sønderjydske Rosenkranser er der et, som er skrevet på tysk, og som har tillagt linien slægtsnavnet Brenne. Rosenkransernes våbenskjold var delt ved en dobbelt, skaktavlet skråbjælke, og Brennerne siges at have ført en løve i hvert af de to halvdele. Disse løver er aldrig fundet i de segl, som kogsbølmændene har sat under skøder, vidneudsagn og andre dokumenter, medens iøvrigt navne, tidspunkter og besiddelsesforhold m. m. stemmer overens i de forskellige slægtsregistre. I det følgende vil de enkelte slægtled blive betegnet med tal og de enkelte medlemmer af samme med tilføjet bogstav. Hvor et tilsvarende Brenne-navn kendes, tilføjes dette i klammer.

1) *Erik Nielsen* (Erik Brenne) benævnes ridder til Kogsbøl og ydede 1402 dronning Margrethe hærfølge til Sverrig. Hans navn og segl findes under et gavebrev af 21. juli 1406, hvorved dronningen skænkede Grødersby og Paverød til Slesvig domkirke. Som hans svigersøn kendes væbner Jørgen Lund. Han synes derfor identisk med den Erik Niggelsøn til Grumtoft (Grundtoft) i Angel, om hvem der vides, at grev Adolf af Holsten fravristede ham denne gård og gav den til væbner Jørgen Lund, efter hvem gården havde navnet Lundsgård. — Den tilsvarende Erik Brenne skænkede »fem gårde til Emmerlev kirke«. Hans søn

2) *Peder Eriksen* (Peder Brenne) har 1393 sat navn og segl under et skøde, hvorved »væbner af Emmerlev sogn« Laurentius Johannis (Lavrends Jensen Skram) afhænder en gård i Birkelev (Vodder sg.) til ærkedegnen i Ribe. Han skrev sig til Kogsbøl. 1418 menes han at være død, da der dette år skænkes jord i Birkelev til Vodder kirke for hans, hustruens og sønnernes »årtider« (sjælemesser).

Af disse sønner kendes tre: Claus, Erik og Iver.

3-a) *Claus Pedersen* benævnes 1431 som væbner »de Coxbøle«. Fra ham menes at nedstamme den gren af slægten, som senere ejede Høgsbrogaard i Hviding sogn.

3-b) *Erik Pedersen* (Erik Brenne) skal have været tre gange i det hellige land. Han var gift med Ide Rønnov, datter af Henning til Skodborg. De havde døtrene Begge og Dorthe. Dorthe Eriksdatter »af Kogsbøl« blev gift med ridder og medlem af rigsrådet Mogens Ebbesen Galt til Rubjerggaard (Lolland) og Tyrrestrup (Søvind sg., Aarhus amt). Han døde 1481 som kgl. befalingsmand på Koldinghus, som hans enke havde efter ham i o. 15 år. To af deres sønner, Erik og Ebbe, faldt i Ditmarsken 1500.

3-c) *Iver Pedersen* (Ivar Brenne) arvede Kogsbøl. Sammen med farbroderen *Godske Eriksen* har han 1436 tilskødet kapitlet i Haderslev to gårde i Sverdrup (Øsby sogn) og Stendet (Aastrup sogn). Til sin hustru Annas søstersøn, Erik Henriksen »på Kjergaard« solgte han alt sit gods i Slogs herred og købte dernæst af Mathias Gjordsen på Solvig nogle gårde i Hjerpsted og Nr. Sejerslev (Emmerlev sogn) og »af Peter Sture 6 gårde og 3 huse i Møgeltønder birk«. Endvidere fik han af grev Adolf d. 8. af Holsten skænket Anflod kirke, som lå øde efter den store stormflod, og som han lagde ind under Kogsbøl. Når dette sidste siges at være oprindelsen til, at Kogsbøl blev et gods, må de ovennævnte jordkøb tages med i betragtning. Han har afrundet og sikkert også øget sine besiddelser. I Brenne-reg. siges han at have været amtmand over Tønder amt. Dette bekræfter yderligere, at han har været den holstenske greves mand. Da kong Erik i 1435 måtte

opgive sin lange og frugtesløse kamp for Sønderjylland, fik greven uindskrænket lensret over det meste af landsdelen og beholdt den til sin død 1459. Iver P. døde 1494 og efterlod sig sønnerne Claus, Erik og Iver. En fjerde, Moritz Brenne, vides intet om. Når disse sønner ofte benævnes »Iversønnerne«, kan det tyde på, at der har været tillagt faderen en vis — med danske øjne set noget tvivlsom — berømmelse.

4-a) *Claus Iversen* (Claus Brenne) har d. 7. maj 1494 med sin moder fru Annas og sine brøders samtykke tilskødet Eggert Gjordsen på Solvig gården Store Tønde (Hostrup sogn) »kvit og frit, med ager og eng, græsland og skovland, tørt og vådt osv.« Måske er faderen efter købet af gårdene i Hjerpsted og Nr. Sejerslev ikke blevet ganske kvit med manden på Solvig. — Claus var gift med Margrethe Rød, som i Brenne-reg. hedder Margrethe von Roeden.

4-b) *Erik Iversen* (Erik Brenne) nævnes allerede 1479, da han forsøger at fratage Ribe domkapitel en gård i Vodder sogn. Det mislykkedes imidlertid, idet sognepræsten udtog sognevidne på Vodder kirkegård og senere tingsvidne på Hviding herredsting og påviste, at gården i 50 år havde tilhørt kapitlet og i 25 år været brugt af ham »uden nogens påtale, indtil nu Iver Eriksen af Kogsbøl gør fordring på den«. Sagen afgjordes 3. oktober 1480 af kongen, som stadfæstede kapitlets ret med udtrykkeligt påbud til Erik og hans brødre om ikke at krænke denne ret.

Også i sit hjemsohn prøvede Erik I. at gå kirkens ret for nær. 1495 og 1496 udtoges på Højer herredsting vidne på, at en mark eller holm, kaldet Rydvold og tillagt en gård i Emmerlev, i mange år havde tilhørt Vor Frue kirke og Ribe domkapitel. 1501 kommer sagen frem igen, idet Thomas Iversen Juel sammen med Peder Rantzau på Møgel-tønderhus og Jesper Pedersen Juel på Brink (Ballum sogn) bevidner, at »Erik Iversen på Kogsbøl på sin moder fru Annas vegne havde gjort kontrakt med mester Lambert i Ribe om, at fru Anna på livstid skulle nyde brugen af Rydvold, som var tilsvoret domkapitlet, men at den efter hendes død skulle komme til kapitlet igen«.

I Brenne-reg. siges Erik at have bygget »den Süderhof in Nørre Sejersfleth«. Denne gårds opførelse, omtrent halvanden kilometer syd for det gamle Kogsbøl, tyder på, at sønnerne har foretaget en vis godsdeling efter faderen.

4-c) *Iver Iversen* (Ivar Brenne) ved vi meget lidt om. Ivar Brenne siges at have indløst tre til Kogsbøl hørende gårde, som hans brodersøn (Claus I.s søn Erik Clausen) havde arvet efter sin fader. Som Ivers hustru nævnes i alle slægtsregistre Agnethe Abildgaard, dat-

ter af Bendiks til Randrup, og det tilføjes, at de ingen børn havde. Som det senere vil fremgå, må det være en fejlslutning.

I femte led har vi fætrene Erik og Iver, sønner af henhv. Claus og Erik.

5-a) *Erik Clausen* (Erik Brenne) har 1515 efter samråd med sin moder Margrethe Rød og sine søstre jomfru Karen og jomfru Kirstine tilskødet Ribe domkapitel en gård i Emmerlev sogn. I skødet skriver han sig til Trægaard (Møgeltønder sogn), sandsynligvis en af de gårde, som bedstefaderen købte af Peter Sture. Om Erik Brenne hedder det, at han blev anklaget for oprør og for at have myrdet fogden i Højer herred, men at han friede sig ved ed. Han har altså haft andre vanskeligheder at slås med end de økonomiske. Han efterlod sig fire sønner. Deres moders navn kendes ikke.

5-b) *Iver Eriksen* ved man ikke stort mere om, end at han skal være død omkr. 1505 og have været gift med Agnethe Abildgaard, datter af Poul og Margrethe Ahlefeldt. Stamtavlen over Brennerne springer ham over og gør den senere Bendiks Iversen til en søn af Erik. Derved får Bendiks ganske vist en Bendiks til bedstefader, men en Erik til fader, hvilket sidste ikke kan passe. Desuden ville Bendiks derved blive et slægtled ældre end de brødre, han havde sameje med. Som det vil ses, tillægges der farbroderens hustru samme navn. Mulighederne for fejltagelser er det let at få øje på, af hvad art de end kan have været. Slægtsforskere er nu vist enige om at lade den her nævnte Iver Iversen være Bendiks Iversens fader.

6. slægtled tæller ikke mindre end syv mænd, nemlig Erik Clausens fire sønner: Godske (Gottschalk Brenne), Claus (Claus Br.), Sivert (Siegfried Br.) og Iver (Ivar Br.) samt Iver Eriksens tre sønner: Timme (Timme Br.), Bendiks (Benedicht Br.) og Claus. I stedet for denne sidste har Brenne-reg. en Erik.

6-a) *Godske Eriksens* liv og mærkelige skæbne er udførligt skildret i S. M.s februarhefte 1952. Han er den eneste af den lange række kogsbølske Rosenkranser, som med ære har fået sit navn indført i vort lands historie. Som gejstlig mand er han forblevet ugift. Det samme synes at have været tilfældet med de to af brødrene 6-b) *Claus* og 6-c) *Sivert*. I hvert fald efterlod de sig ingen arvinger. Det gjorde heller ikke 6-d) *Iver Eriksen*, skønt han var to gange gift: første gang med Karen, datter af Peder Skram til Stougård og Alsted. *) anden gang med Karen (el. Kathrine, datter af Hans Lange til Kjærgaard (Hunderup sg., Ribe amt).

Af et land- og skatteregister fra 1543 fremgår, at Claus, Sivert og

*) Peder Skram, Danmarks Vovehals, ejede foruden fædrenegården Urup, hvor han døde 1581, tillige de to nævnte gårde i Ø. Nykirke sogn i Vejle amt.

Iver alle havde part i Kogsbøl sammen med deres næstsøskendebarn Bendiks. Brødrene havde tilsammen 14 fæstegårde og Bendiks 7. Fæsternes navne anføres, og gårdenes beliggenhed opføres således: Emmerlev 3, Sejerslev 12, V. Gammelby 1, Bønderby (Møgeltønder sogn) 2, Toghale (samme sogn) 1, Korntved 1 og Rørkær (ved Tønder) 1«. Gårdene var alle helgårde, og af hver ydedes 2 gylden i plovskat samt 8 sk. i frøkenskat. Af det samlede gods skulle stilles 6 heste til krigsbrug.

6-e) *Timme Iversen* står for 1 hest. Andet steds betegnes han som boende i Emmerlev. Det samme gælder en søster Marie. 6-f) *Claus Iversen* skrev sig til Kogsbøl, uden at han dog ses at have haft del i godset.

Vi er nu inde i reformationstiden. Krone og adel kappedes om at tilegne sig kirkegodset, og Iver Eriksen forsøgte at få de fem gårde tilbage, som hans tiptipoldefader havde skænket Emmerlev kirke. Ribebispen Hans Tavsén forfægtede kirkens ret, som i mellemtiden var blevet stadfæstet af både Kristian den Anden og Frederik den Første. Nu endtes striden af selve reformationskongen Kristian den Tredie, som 6. januar 1547 i Kolding udstedte brev på, at Iver Eriksen og hans arvinger skulle have herlighedsretten til de fem gårde, hvorimod landgilden vedblivende skulle gå til kirken og anvendes til underhold for kapellanen ved Vor Frue alter (: sognepræsten). Denne afgørelse fik senere stadfæstelse den 12. marts 1570 af Frederik den Anden. — Og alligevel: 200 år efter var af den gamle ret kun navnet »kapellantjenere« i behold!

På lempeligt ændret nutidsdansk skal her gengives et tingsvidne fra disse tider. Det taler iøvrigt for sig selv:

»Enhver, som ser eller hører læse dette brev, ønsker vi: Lorentz Lyddesen, tingholder på Højer herredsting, Jep Kragh og Boe Hansen, sandemænd i nævnte herred, alt godt med Gud og giver med dette vort brev til kende, at i året efter Guds byrd MDL, næste tingdag før Martini (5. nov. 1550) indfandt sig her for os og andre ærlige dannemænd, som den dag til tinge kaldet var, den ærlige Jens Svennichen og krævede et uvildigt tingvidne, hvilket han og på tilbørlig vis erholdt af otte tro og ærlige dannemænd, som var: Simon Persen, Andreas Hansen, Michel Matsen, Nis Andersen, Per Lauertzen, Laurtz Sørrensen, Niels Lauertzen og Niels Andersen, hvilke otte mænd udgik og indkom velberådte og vidnede inden for de fire stokke, at de selvsamme dag havde set og hørt fornævnte Jens Svennichen sømmeligt og tydeligt adspørge samtlige herredsmænd og *fornemmelig de ældste mænd i Emmerlev sogn*, hvilke den dag til tinge var, om nogen sinde klage rejst var over Vestermosen, hvilken den ærvær-

dige hr. Henrik Steen*), forhen pastor i Emmerlev, brugte til sin præstegård, som og nu siden hr. Hans Tjellesen*), som ham succederede — hans (hr. Steens) sjæl nu hos Gud — eller og af velbårne Iver Iversen, *hans børn*, eller nogen som helst anden på deres vegne, på nogen vis, enten på tinge, grandestævne eller hvilket som helst andet sted. — Svarede dertil samtlige herredsmænd og fornemmelig *de ældste Emmerlev sognefolk*, at de aldrig havde hørt eller set nævnte Iver Iversen eller *hans børn* klage over nævnte mose, og at de aldrig havde hørt andet af deres forældre, end at fornævnte hr. Henrik Steen og nu hr. Hans Tjellesen havde haft deres tørv fra nævnte Vestermose, til eget behov, altid og i uforstyrret brug, uden nogen klage eller modsigelse, indtil denne dag, da *Bendiks Iversen* derover klager.....«.

Den her omtalte velbårne Iver Iversen kan kun være broderen til Bendiks' bedstefader, som altså har haft børn — store nok til at have kunnet rejse klage. De er os imidlertid ubekendte. — Det er velgørende at høre bønderne træde i skranken for deres sognepræst, som må have beholdt sin ret til tørvegravningen. Mere end 150 år senere rejser en daværende Kogsbøl-besidder nemlig sagen igen og — som det synes — med mere held. I dag er kun navnet »Kapellanmosen« tilbage.

6-g) *Bendiks Iversen* blev fader til sidste slægtled på Kogsbøl. Han var gift med Anne Grib, datter af Carsten Grib til Gribsgaard i Emmerlev sogn. Om denne gårds beliggenhed er der tvivl. Trap placerer den i Vester Gammelby. I pastor Foss' indberetninger fra 1766 hedder det imidlertid: »..... da en toft straks ved Søndergaarde endnu kaldes Grips Toft, og i samme findes rudera af bygninger, så er traditionen rimelig, som siger, at der har stået en herregård Gripsgaard«. Det lyder troværdigt. Kun må det synes mærkeligt, at Søndergaarde er blevet opført så klods op ad en endnu der beliggende herregård. — Slægten Grib var indvandret fra Holsten og nævnes så tidligt som 1349.

Af Bendiks' og Annes børn kendes fire døtre: Dorothea, g. m. Peder Olufsen Norby til Urup (Grindsted sogn), Ingeborg, g. m. Ditlev Sehested, (hun skal være begravet i Svendborg kirke), Anna, g. m. Bendiks Andersen til Klixbøl, og Mette, g. m. Mikkel Eriksen Vognsen. — Og sønnerne: Otto, Christoffer og Otte Carsten. Muligvis har den sidste været den ottende og deraf fået navnet Otte; der nævnes nemlig også en noget usikker fjerde søn Claus.

Anne Grib skriver sig som enke 1582. Selv levede hun endnu 1603 (el. -04). Sønnernes deling af arven efter forældrene synes noget uklar. Sikkert er det imidlertid, at

*) Henhv. sidste katolske og første lutherske sognepræst i Emmerlev.

7-a) *Otto Bendiksen Rosenkrans* fik Søndergaard. Han var svage-
lig og døde ugift. 1625 var Søndergaard i Carstens besiddelse.

7-b) *Christoffer B. Rosenkrans* ejede fra 1604 Kogsbøl, som han
dette år skal have købt af sin broder Carsten. I skødet betinges præ-
stens ret til tørvegravningen. Antagelig har Christoffer dog allerede
ved faderens død fået part i fæstegodset.

Christoffer var tre gange gift. Hans første hustru, Appolonia Kar-
berg blev moder til sønnen Bendiks. Med sin anden hustru, Johanne
Galskiøt, som 1591 var blevet enke efter Ludvig Nielsen (Rosenkrans)
på Høgsbrogaard, fik Christoffer denne gård og tillige hendes mød-
re-arv Hundsbæk (Malt sogn). Johanne døde den 17. februar 1607.
Med sin tredje hustru Kirsten Stygge til Nøragergaard (Durup sogn,
Aalborg amt) fik Christoffer sønnen Johan.

Skønt Christoffer således synes at have haft rigeligt af jordisk gods,
har han dog på uretmæssig vis stræbt efter mere. 1609 blev han
fængslet, sigtet for dokumentfalsk, kendt skyldig og ved kgl. retter-
ting dømt til døden. Han blev henrettet i København den 23. marts
1610. Hans umyndige sønner fik ikke rådighed over hans sønder-
jyske besiddelser. 1613 solgte hans kreditorer begge gårdene til stat-
holder i hertugdømmets kgl. del Gert Rantzau: Høgsbrogaard for 7000
og Kogsbøl for 18600 rdl.

7-c) *Otte Carsten Rosenkrans* var gift med Karen Jakobsdatter
Breide fra Voergaard (Vendsyssel?). En søn Bendiks døde ugift. En
datter Emerentze blev g. m. Eskild Giøe til Brandholm (Brande sogn,
Vejle amt). Carsten levede i studehandelens gyldne tider, da et par
magre stude kostede 17 rdl. i Jylland, men stald- og kornfedede kunne
koste 54 rdl. i Holland. 1598 udskibede Carsten 300 fedestude over
Højer foruden »en del fra Peter Rantzaus grund i Ballum«. Og han
holdt stejlt på den ret, som Frederik den Første 1524 havde givet
adelen, at kunne udføre studene toldfrit. Hertugen anlagde sag og
skrev personligt til Carsten: »Hvad gejstlige og adelige indvaanere i
dette fyrstendømme har nødig til eget behov, det skal han ikke erlægge
told af. Men hvis I på købmandsvis udskiber okser og varer, da må
I som andre handelsfolk lade eders købmandsvarer fortolde«. Men
Carsten gav sig ikke: År efter år udskibede han sine stude toldfrit,
enten fra Højer eller fra åben strand ved Emmerlev og Ballum, hvor
han var på kongelig grund. Men tiderne var urolige: Kaperi og lige-
fremt sørøveri fandt sted. Og havet tog sin part: 1597 gik en af Car-
stens studeladninger under i en storm.

Han har kunnet bruge mere end hovedgårdens jorder. 1599 berettes,
at han selv brugte 10 af sine fæstegårde. Samme år skriver præsten i
Møgeltønder, at Carsten har ladet Trægaard ligge »slæt øde«. Gribs-

gaard som bygning er sikkert også forsvundet i hans tid. Dens jorder blev solgt og var 1625 i Peder Rantzaus eje.

Carsten besad gods andet steds, således Kambo i Norge. Hans fjernere interesser har sikkert medvirket til, at han — tvungen eller frivillig — solgte Søndergaarde. En søstersøn synes at have gjort økonomiske krav gældende og med hertugelig hjælp udvirket, at Carsten ikke fik fri rådighed over denne sidste besiddelse i Emmerlev sogn.

I kirkens to øverste stole findes to simple træplader med indskrift. På kvindesiden: ANNE GRIB - KAREN BREIDE og på mandsiden: »O Herre Tak Til Ewighed Christus Alene Redder Sine Til Ewige Nade. Riget Oc Salighed Ewig Nade Kristi Ro Aaf Nade Schenkes.« I dette kryptograms initialer har vi altså Carstens fulde navn. Begge tavler har årstallet 1603. I gulvet ud for stolene lå til langt op i forrige århundrede en sten, som nu er anbragt i tårnrummet. Allerede 1766 var inskriptionen ulæselig. Den viser en harniskklædt herre mellem to kvinder. I hjørnerne ses endnu de fire evangelisters tegn: Engel, Løve, Okse, Ørn, men meget utydeligt. Manden bærer det 16. århundredes sædvanlige rustning med den høje halskrave og med det korte sværd skråt over lænden og fæstet nær den højre hånd.

I sine indberetninger fra 1766 om Emmerlev sogn slutter pastor Foss sig til, at stenen er lagt over Carsten R., idet han sætter den i forbindelse med indskrifterne på tavlerne. Deraf kom den opfattelse, at Carsten var to gange gift, idet de to kvinder blev gjort til hans koner. Muligt er det, at stenen slet ikke er Carstens. Man kan gætte på Iver Iversen (6-d) og hans to hustruer. Rosenkransernes gravrum under kirkegulvet skal være fyldt op i begyndelsen af 1800'erne. Længe før den tid har man dernede fundet en lille forgyldt kobberplade med følgende indskrift: »Her ligger begravit erlige og welbyrdige frue, Anne Galskiøt, sal. Magnus Juuls til Hunsbec, som døde den 6. mayus. Gud gifve hende mett alle tro Christne en erefuld og glædelig opstandelse. Og var hendes alder 51, der Gud kaldede hende udi dette Aar 1600.« — Anne G. til Hundsbæk var Christoffers svigerinde. Hun skal være begravet 15. juni i Folding kirke. Søsteren eller svogeren har da rimeligvis — uvist af hvilken grund — flyttet hendes lig til Emmerlev kirke. Pladen var allerede o. 1850 »længe borte«, formentlig stjålet.

Adskilligt tyder på, at de mægtige og ansete Rosenkranser i kongeriget har kviet sig ved at anerkende den sønderjydske linie som værende af deres slægt. Grundene kan have været flere, men to er iøjnefaldende: Da adelen i Danmark afsatte og fordrev Kristian den

Anden, gik Rosenkranserne i spidsen. Fem Rosenkranser og to med dem besvogrede har sat deres navne under opsigelsesbrevet. Men mester Gottschalk blev sin konge tro og fulgte ham i landflygtighed. Og endnu mere forståeligt er det, om man har ønsket at kunne fralægge sig slægtskabet med Christoffer.

Benyttede kilder til »Rosenkranserne på Kogsbøl«.

Konrad Barner: Familien Rosenkrantz'es historie.

Dansk Adels Aarbog - Trap.

Lud. Andresen: Zur Geschichte des Viehhandels im Amte Tondern.

Falkenstjerne og Anna Hude: Sønderjydske Skatte- og Jordebøger fra Reformationstiden.

Pastor Rolfs: Geschichte des Kirchspiels Hoyer.

Haandskrevet Sognekronike for Emmerlev Sogn.

Sønderj. Aarb. f. 1906 og 1910.

Graasten Bank A/S
Kontortid 9—12 & 2—4
Lørdag 9—1
GRAASTEN

Snoghøj Gymnastik-
højskole
Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.
5 — Vinterskole.
Skoleplan sendes.

Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

**Haslev
Gymnasium**

Kostskole for Dreng

Eksamensret til Møllemskole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

Bogtryk . Bogbind

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8 . Tønder . Telefon 2550*

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

ESBJERG

HEJMDAL

Landsdelens Blad

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

GRAM

KØLEANLÆG

Brødrene Gram A/S
Vojens

Frøcontoret

(for undersøgt Markfrø)

(Grundlagt 1887)

KOLDING

Leveringer under Statsfrøkon-
trollens selvvirkende Kontrol

Antager Frøavlere

HORSENS HAVN

- ◆ *Mange moderne Stykgodskraner.*
- ◆ *7,00 m Vanddybde.*
- ◆ *Havnen kan besejles Dag og Nat.*
- ◆ *Store Arealer ved Kaj og Jernbanespor ledige til Udleje.*

**Graasten
Andelsslagteri**

Pindstrup Mosebrug
SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

A. Nielsen & Co. A/S.

Nykøbing Falster

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 — 807 — 808